

Károlyi Andrea

Német és magyar helyhatározók összehasonlító vizsgálata

1.1. Az összehasonlítás menete, módszerei

1.1.1. Tanulmányomban két nyelv - a német és a magyar - egy részrendszerének - ez a részrendszer a lokalitást kifejező nyelvi eszközök rendszere - egy kisebb „szeletét”, a *prepozíciók segítségével kifejezett helyhatározókat* (egészen pontosan ezek közül a prep.+nomen struktúrákat) hasonlítom össze azokkal a magyar helyhatározókkal, ahol az ekvivalens struktúra ragos névszó vagy névutós névszó.

A konfrontáció „tertium comparationis”-t előfeltételez. A helyhatározóknál a „tertium comparationis” a tárgyak, dolgok elhelyezkedése, helyváltoztatása a bennünket körülvevő világban. Vizsgálódásaimban abból indulok ki, hogy mindkét nyelvben közös a funkció: a törekvés a térbeli elhelyezkedéseknek és mozgásnak a nyelv eszközeivel történő kifejezésére.

1.1.2. Tanulmányom elkészítéséhez előzetesen kb. 2000 prepozíciós szintagmát és kb. 1500 helyhatározót tartalmazó mondatot elemeztem részletesen.

Christa Wolf: Der geteilte Himmel és *Heinrich Böll: Billard um halb zehn* c. regényének kb. 15-15 ívnyi szövegéből valamennyi helyhatározót tartalmazó mondatot kigyűjtöttem. E példaanyag tanulmányozása alapján arra a következtetésre jutottam, hogy a hagyományosan „lokális prepozíciók”-ként számontartott előljárók is c s a k akkor képesek valóban a cselckvés, történés, a létezés helyének megjelölésére, ha - a prepozíciókon túlmenőleg - a m o n d a t többi alkotóeleme ezt c g y ü t t e s e n lehetővé teszi.

1.1.3. Az elemzések során módszerem a következő: Mindenekelőtt megpróbáltam tisztázni a vizsgált mondatban a helyhatározó pontos funkcióját, hogy tehát felszíni, interioritást, vagy exterioritást kifejező helyviszonyról, és annak is melyik fajtájáról van szó.

Felszíni helyviszonyok: Valaminek a felületén való elhelyezkedés; Valaminek a felületén való mozgás; Valaminek a felületéről való eltávolodás; Valaminek a felszínére irányulás;

Interioritást kifejező viszonyok: Valaminek a belsejében való elhelyezkedés; Valaminek a belsejében való mozgás; Valaminek a belsejéből való eltávolodás; Valaminek a belsejébe való irányulás;

Exterioritást kifejező viszonyok: Valaminek a közelében, körében történő elhelyezkedés; Valaminek a közelében, körében történő mozgás; Valaminek a közeléből, köréből történő eltávolodás; Valaminek a közelébe, körébe irányuló mozgás.

Külön elemzem azokat a helyhatározókat, ahol a prepozíciós struktúra nominális tagjának szemantikája miatt a mondat egyik funkcióhoz sem sorolható bc, a helyhatározó nem térben és síkban jelöli meg a cselekvés elvégzésének helyét.

A helymegjelölő funkció elhatárolása nem könnyű. Felszíni vagy interioritást kifejező viszonyokról van-e szó pl. a következő mondatokban: „Er sitzt in der ersten Reihe” vagy „Sie ging auf ihr Zimmer”, „Er fährt nach Bulgarien”. A nehezen vagy sehogy el nem dönthető esetek sora igen hosszú lenne. Mindenesetre *igyekeztem a tárgyak, dolgok valóságban elfoglalt helyzetéből kiindulni*, és arra, hogy a helymegjelölő funkció meghatározásában ne az adott német prepozíció és az ahhoz hagyományosan kötődő asszociációk (pl.: felszín - „auf”, valaminek a belseje - „in”) befolyásoljanak.

Már a funkció elhatárolásának fázisában kiderül, hogy az adott mondatban „egyedi” vagy „általános” helyhatározóról van-e szó. Az „általános helyhatározót” a megfelelő mondatnál jelölöm.

A szépirodalmi mondatokat terjedelmi okokból - és azért is, hogy elsősorban a prepozíciós struktúrára koncentrálhassak - az elemzés során általában alany-állítmány-helyhatározó összetételre redukáltam. De még az ily módon rendkívül leegyszerűsített mondatok is meggyőzően bizonyítják a mondatrészek egymástól való függését, gyakran interdependenciáját.

Épp ezért *az elemzést mindig az igénél kezdem*, megállapítva, hogy „statikus” (- Dir) vagy „dinamikus” (Dir) igéről van-e szó. *Ezután a nominális tag (N(loc.)) szemantikáját* elemzem, elsősorban a dimenziók, de alkalmanként más hangsúlyos szemantikai jegyek szempontjából is. Ezt követően *megvizsgálom, hogy a mondat kompatibilitási viszonyai mely prepozíciók esetleges szubsztitúciójára adnak lehetőséget.* A következő lépésben *megvizsgálom, hogy a lehetséges szubsztitúció jelentésváltoztatással jár-e* vagy sem, és azt is, hogy mely prepozíció szubsztitúciója nem jár jelentésváltozással. Végül *megpróbálok a prepozíció megváltoztathatatlanságára - erre is van példa - magyarázatot adni.*

1.1.4. Miután eredeti szándékomtól eltérően tanulmányomban terjedelmi okokból példaanyagomnak csak töredékét tudom bemutatni, a konklúziók levonásakor esetenként olyan példákra is hivatkozni kívánok, amelyeket hasonló módszerekkel elemeztem, de a közreadott anyagban nem szerepelnek.

1.2. Felszíni helyviszonyok

1.2.1. Valaminek a felületén való elhelyezkedés

(1.a) „... das habe ich gewußt, wie ich da auf meinem Turm stand.”
(Der get. H. S. 31)

(Ich stand auf meinem Turm.)

V¹: stehen - Dir
N(loc.): Turm 3 dimenzió
vákuum

Präp.: auf

Szubsztitúció lehetősége: Ich stand an meinem Turm, in meinem Turm, vor meinem Turm, hinter meinem Turm stb.

An/in/auf/vor/hinter/über/unter stb. jelentésváltoztató oppozíció.

Kizárt: Mert „stehen” - Dir: *Ich stand *aus dem Turm*. *Ich stand *zu dem Turm*. Más kontextusban lehetséges: Er kommt aus dem Turm.

(1.b) „..., de már amikor fent álltam a toronyban, tudtam, ...”
(Kettészelt 30. o)

(Álltam a toronyban.)

V: áll Dir
N(loc.): torony 3 dimenzió
vákuum

¹Szimbólumok és rövidítések jegyzékét ld. a tanulmány végén.

* Helytelen variánst jelöl.

Rag: -ban

Szubsztitúció lehetősége: Álltam a toronynál, a torony mellett, a tornyon, a torony mögött, a torony alatt stb.

A -nál/-ban/-on/mellett/mögött/felett/alatt jelentésváltoztató oppozíció.

Lehetséges még: A toronyra álltam.

Az „áll” ige *Dir*, de: v.ö. A toronyhoz álltam.

*Álltam a *toronyhoz*.

(2.a) „..., und dann stand sie auf einem Fabrikhof,”

(Der get. H. S. 35)

(Sie stand auf einem Fabrikhof.)

V: stehen - Dir

N(loc.): Fabrikhof 3 dimenzió
(mélység nem jellemző)
vákuum

Präp.: auf

Szubsztitúció lehetősége: Sie stand in dem Fabrikhof, an dem Fabrikhof, hinter dem Fabrikhof, innerhalb des Fabrikhofs stb.

Auf/an/hinter/vor/unter/über stb. jelentésváltoztató oppozíció,
in/auf itt nem jelentésváltoztató oppozíció:

Sie stand auf/in dem Fabrikhof. Feltehetően ennek az az oka, hogy a „Fabrikhof” esetében a mélység dimenziója nem egyértelmű.

(2.b) „..., aztán ott állt egy gyáruvvaron,”

(Kettészelt 34. o.)

V: áll Dir

N(loc.): gyáruvvar 3 dimenzió
(mélység nem jellemző)
vákuum

(4.b) „Anyám, ..., minden ünnepségen az első sorban ült.”

(Kettészelt 53. o.)

(Anyám az első sorban ült.)

V: ül Dir

N(loc.): sor 1 dimenzió

Rag: -ban

Szubsztitúció lehetősége: Anyám az első sornál, az első sor előtt, az első sor mögött stb. ült.

A -ban/nál/mellett/előtt jelentésváltoztató oppozíció.

(De: „az első sornál”, „az első sor mellett”, alkalmanként ugyanazt jelentheti.)

Kizárt: *Anyám *az első soron* ült.

(5.a) „In den Gärten reiften pralle, süße, saftige Früchte, wie man sie sonst nur aus dem Süden bekam.”

(Der get. H. S. 84)

(In den Gärten reiften Früchte.)

V: reifen - Dir

N(loc.): Garten 3? 2? dimenzió

Präp.: in

Szubsztitúció lehetősége: Bei den Gärten, neben den Gärten reiften Früchte. (Ritka kontextusban.)

Bei/neben itt nem jelentésváltoztató oppozíció.

Kizárt: *Auf dem Garten reifen Früchte.

(Az „auf” prepozíciónak a „Garten” szóval való összeegyeztethetlensége feltehetően a „Garten” szemantikájával függ össze. V.ö.: Blumen blühten auf den Dachgärten.)

(5.b) „A gyümölcsösökben olyan húsos, édes, leveses gyümölcsök termettek, amilyenek Délről szoktak érkezni más években.”

(Kettészelt 85. o.)

(A gyümölcsösökben édes gyümölcsök termettek.)

V: terem - Dir

N(loc.): gyümölcsös 3? 2? dimenzió

Rag: -ben

Szubsztitúció lehetősége: *kizárt* (v.ö.: *A gyümölcsösöknél, a gyümölcsösök mellett édes gyümölcsök termettek.

(Oka: A szemantikai kompatibilitás hiánya ezekben a mondatokban.)

A *”gyümölcsösön” alak más kontextusban is kizárt.

(6.a) „...; ich hatte Dreckspuren am Hosenrand, Kalkspritzer auf der Weste; ...”

(Billard S. 65)

V: haben - Dir

N(loc.)₁: Weste 3 dimenzió

(vastagság nem jellemző)

N(loc.)₂: Hosenrand „

Präp.: an

Präp.: auf

Szubsztitúció lehetősége: ich hatte Dreckspuren auf dem Hosenrand, im Hosenrand, Kalkspritzer an der Weste, in der Weste.

An/auf oppozíció nem jelentésváltoztató.

In/an és in/auf oppozíció jelentésváltoztató.

(Ez a példa különösen jól mutatja, hogy az „an” ill. „auf” prepozícióknak mennyire nincs egymástól egyértelműen elkülöníthető „vízszintes felületre vonatkozó” v. „függőleges felületre vonatkozó” helymegjelölő (szemantikai) funkciója.)

(6.b) „...; sárnyomok voltak a nadrágom szélén, mézfröccsenések a mellényemen;”
(Biliárd 77. o.)

V: van - Dir
N(loc.)₁: nadrág széle 1 dimenzió
N(loc.)₂: mellény 3 dimenzió
(vastagság nem jellemző)

Rag: -n

Rag.-en

Szubsztitúció lehetősége: Mézfröccsenések voltak a nadrágom szélénél, a nadrágom széle mellett, felett, a mellényem felett stb.

A -nél/mellett/felett/alatt jelentésváltoztató oppozíció.

Kizárt: *Mézfröccsenések voltak a *nadrág szélében*.

(7.a) „...; es blieb die Brücke, blieben die Berge, die an klaren Tagen am Horizont sichtbar wurden, ...”
(Billard S. 59)

(Die Berge wurden am Horizont sichtbar.)

V: sichtbar werden - Dir
N(loc.): Horizont 2 ? dimenzió

Präp.: an

Szubsztitúció lehetősége: kizárt.

A norma más kontextusban sem tolerálja az *”im Horizont”, *”auf dem Horizont” alakokat.

(7.b) „...; állandó volt a híd, állandóak voltak a hegyek, amelyek tiszta időben feltűntek a látóhatáron...”
(Biliárd 70. o.)

(A hegyek feltűntek a látóhatáron.)

V: feltűnik - Dir
N(loc.): látóhatár 2? dimenzió

Rag: -on

Szubsztitúció lehetősége: kizárt.

A *”látóhatárban”* alakot a norma más kontextusban sem tolerálja.

(8.a) „Eines Morgens stand auf dem Verpflichtungszettel, ..., neben Meternagels Unterschrift ein neuer Name.”

(Der get. H. S. 88)

(Auf dem Verpflichtungszettel stand ein neuer Name.)

V: stehen - Dir

N(loc.): Verpflichtungszettel 2 dimenzió
- vákuum

Präp.: auf

Szubsztitúció lehetősége: Über dem Verpflichtungszettel, unter dem Verpflichtungszettel stb. stand ein neuer Name.

Über/auf/unter stb. jelentésváltoztató oppozíció.

Kizárt: A mondat szemantikai (kompatibilitás) viszonyai miatt:

*Ein neuer Name stand *am Verpflichtungszettel*.

Az *”im Verpflichtungszettel”* alak használata - a N(loc.) jelentéséből hiányzik a mélység dimenziója - más kontextusban is *kizárt*.

Megjegyzendő: A „stehen” ige jelentését megváltoztatja a mondat alanyának és a helyhatározó nominális tagjának a jelentése.

V.ö.: „... und dieser Herr Schrella, der noch auf der roten Karte stand, ...”

(Billard S. 6)

(8.b) „A felajánlási íven, ..., egy reggel új név jelent meg Meternagelé mellett: ...”

(Kettészelt 89. o.)

(Új név jelent meg a felajánlási íven.)

V: megjelenik - Dir

N(loc.): felajánlási ív 2 dimenzió
- vákuum

Rag: -en

Szubsztitúció lehetősége: Új név jelent meg a felajánlási ív felett, alatt, mellett stb. A felett/mellett/alatt oppozíció jelentésváltoztató.

Kizárt: *Új név jelent meg a felajánlási *ívben*.

A N(loc.) jelentéséből hiányzik a magasság/mélység dimenziója. A **felajánlási ívben*” alak más kontextusban is *kizárt*.

(9.a) „Eines Morgens stand auf dem Verpflichtungszettel, der immer noch weiß und leer an der schwarzen Wandtafel hing, neben Meternagels Unterschrift ein neuer Name.”

(Der get. H. S. 88)

(Der Verpflichtungszettel hing an der Wandtafel.)

V: hängen

- Dir

N(loc.): Wandtafel

3 dimenzió

(mélység, vastagság nem jellemző)

- vákuum

Präp.: an

Szubsztitúció lehetősége: Der Verpflichtungszettel hing neben der Wandtafel, vor der Wandtafel, über der Wandtafel stb.

An/neben/vor/über stb. jelentésváltoztató oppozíció.

Kizárt: *Der Verpflichtungszettel hing *auf der Wandtafel*.

(Az „auf der Wandtafel” szerkezet csak igen különleges kontextusban képzelhető el.)

(9.b) „A felajánlási íven, amely továbbra is üresen fehérlett a fekete faliújságon, egy reggel új név jelent meg Meternagelé mellett.”

(Kettészelt 89. o.)

(A felajánlási ív üresen fehérlett a faliújságon.)

V: fehérlik

- Dir

N(loc.): faliújság

2 dimenzió

- vákuum

(14.a) „Es klirrte nur leise, als er die Orden über das schräge Dach in die Regenrinne gleiten ließ; ...”

(Billard S. 90)

(Er ließ die Orden über das Dach in die Regenrinne gleiten.)

V: gleiten (lassen)

Dir

N(loc.): Dach

3 dimenzió

(hangsúlyos vízszintes v. ferde felület)

Präp.: über

Substitúció lehetősége: ~~A~~ mondat szemantikai (kompatibilitás) viszonyai miatt *kizárt*. Ha szórendi változtatást is végrehajtunk, lehetséges lenne: Auf dem Dach ließ er die Orden in die Regenrinne gleiten. Ez természetesen jelentésváltozással is jár.

(14.b) „Halk csörrenés hallatszott, amikor a kitüntetéseket a meredek tetőn az ereszcatornába csúsztatta; ...”

(Biliárd 107. o.)

(A kitüntetéseket a tetőn az ereszcatornába csúsztatta.)

V: csúsztat

Dir

N(loc.): tető

3 dimenzió

(hangsúlyos vízszintes v. ferde felület)

Rag: -n

A magyar mondat nem az eredeti mondat, hanem az általam képzett: „Auf dem Dach ließ er die Orden in die Regenrinne gleiten” fordítása.

*Pontosabb helymeghatározás lenne: „a meredek tetőn keresztül”.
Ez egyben lehetséges substitúció.*

1.2.3.

Valaminek a felületéről való eltávolodás

(15.a) „Wendland nahm drei Tassen Mokka von einem Tablett, ...”

(Dcr get. H. S. 100)

V: nehmen

Dir

N(loc.): Tablett

2 dimenzió

(hangsúlyos vízszintes felület)

- vákuum

(17.a) „Jetzt nimmt man abends das kleine, stark nach Äther duftende Gläschen aus der Hand der Schwester.”

(Der get. H. S. 29)

Man nimmt das Gläschen aus der Hand der Schwester.)

V: nehmen

Dir

N(loc.): Hand

3 dimenzió

ugyanakkor: Gläschen in der Hand

- a kéz begömbítése, tálkaformája asszoci-

álódik, és nem a kéz belsejére, anyagára

gondolunk

Präp.: aus

Szubsztitúció lehetősége: kizárt.

(*Man nimmt das Gläschen *von der Hand* der Schwester.)

A helyhatározó jelentése teljes mértékben a mondat szemantikai viszonyaitól függ. (V.ö.: Der Arzt nimmt die Splitter aus der Hand der Schwester.)

(17.b) „Most azonban esténként átveszi a nővér kezéből az éterszagú pohárkát, ...”

(Kettészelt 28. o.)

(Átveszi a nővér kezéből a pohárkát.)

V: átvesz

Dir

N(loc.): kéz

3 dimenzió

Rag: -ből

Szubsztitúció lehetősége: Kizárt. (V.ö.: *Átveszi a nővér *kezeről* a pohárkát.)

Ugyanakkor: „Kihúzta a szálkát a kezéből” - a „kezéből” itt is egészen mást jelent.

(18.a) „...; jeden Morgen punkt halb zehn den Schlüssel vom Brett zu nehmen, ...”

(Billard S. 17)

(Er nahm den Schlüssel vom Brett.)

V: nehmen

Dir

N(loc.): Brett

3 dimenzió

Rag: -ból (vonzat)

Szubsztitúció lehetősége: **Mivel vonzatról van szó, kizárt.**

1.2.4. Valaminek a felszínére irányulás

(20.a) „..., er nickte und setzte sich müde auf die noch rohen Holzsitze des Wagens.”

(Der get. H. S. 89)

V: sich setzen

Dir

N(loc.): Holzstiz

3 dimenzió

(vízszintes felület hangsúlyos)

- vákuum

Präp.: auf

Szubsztitúció lehetősége: Er setzte sich an den Holzstiz, neben den Holzstiz, vor den Holzstiz, hinter den Holzstiz stb.

Auf/an/neben/vor/hinter jelentésváltoztató oppozíció.

Kizárt: *Er setzte sich *in den Holzstiz*.

Megjegyzendő: *A mondat szemantikai viszonyai* - alany, állítmány jelentése a N(loc.) jelentésével korrelációban - *olyan prepozíciók használatát zárják ki, amelyeket Helbig/Schenkel „Valenzwörterbuch”-jában megadott disztribúciós szabályok még megengednének.* Így a „Valenzwörterbuch” disztribúciós szabályai szerint még helyes mondatok lennének pl. a következők:

*Das Radio stand *in einem Eckbrett.* *Hänschen stand *im spiegelnden Parkett.* *Sie saß *in ihrem Platz,* vagy a fenti *Er setzte sich *in den Holzstiz.*

(V.ö.: Helbig/Schenkel: Wörterbuch zur Valenz und Distribution deutscher Verben, VEB Bibliographisches Institut, Leipzig 1978; „sitzen” S. 352, „stehen” S. 353)

A „Valenzwörterbuch” ugyanis általában nem számol a prepozíciós struktúra nominális tagjának szemantikai restriktívával.

V.ö.: Er setzte sich auf den Stuhl.

*Er setzte sich *in den Stuhl.*

Er setzte sich in den Sessel.

*Er setzte sich *auf den Sessel.*

Er setzte sich auf den Holzstiz.

*Er setzte sich *in den Holzstiz.*

Er sank in den Polstersitz.

*Er sank *auf den Polstersitz.*

(20.b) „..., ő bólintott és fáradtan leereszkedett a vagon még nyers fapadjára.”
(Kettészelt 90. o.)

(Leereszkedett a fapadra.)

V: leereszkedik Dir

N(loc.): fapad

3 dimenzió

(Hangsúlyos vízszintes felszín)

- vákuum

Rag. -ra

Szubsztitúció lehetősége: Leereszkedett a fapad mellé, mögé stb.

A -ra/mellé/mögé jelentésváltoztató oppozíció.

Kizárt: *Leereszkedett a *fapadba*. (Oka: a N(loc.) jelentése. V.ö.: Leereszkedett (ejtőernyővel) a kertbe.)

Más kontextusban a „fapad” vastagsága is jelentőséget kaphat. V.ö.: Szöveget a fapadba.

(21.a) „Dann hängt er seinen Mantel an den Haken, ...”
(Der get. H. S. 22)

V: hängen Dir

N(loc.): Haken

3 dimenzió

(mélység, vastagság elhanyagolható)

- vákuum

Präp.: an

Szubsztitúció lehetősége: Er hängt seinen Mantel unter den Haken, neben den Haken stb.

An/neben/unter jelentésváltoztató oppozíció.

Kizárt: *Er hängt seinen Mantel *in den Haken*.

(N(loc.) jelentése miatt. V.ö.: Er hängt seinen Mantel in den Schrank.)

*Er hängt seinen Mantel *auf den Haken*.

(Az „**auf den Haken*” alakot a norma más kontextusban sem tolerálja.)

Rag: -ra

Szubsztitúció lehetősége: A mondat szemantikai (kompatibilitás) viszonyai miatt kizárt. (V.ö.: *A vonat a jobb *vágányba* tolatott.)

(23.a) „Ich zog einen Faden aus meinem roten Kopftuch und band ihn um ein Leitungsrohr.”
(Der get. H. S. 43)

(Ich band einen Faden um ein Leitungsrohr.)

V: binden	Dir
N(loc.): Leitungsrohr	3 dimenzió (hengeres felszín) vákuum

Präp.: um

Szubsztitúció lehetősége: Ich band einen Faden an ein Leitungsrohr, über ein Leitungsrohr, unter ein Leitungsrohr stb.

Um/über/unter jelentésváltoztató oppozíció.

Um/an itt nem jelentésváltoztató oppozíció.

Kizárt: *Ich band einen Faden *in ein Leitungsrohr, auf ein Leitungsrohr*. (A mondat szemantikai (kompatibilitás) viszonyai miatt.)

(23.b) „...: kihúztam egy piros szálát a fejkendőmből, és rákötöttem valamelyik vezetékcsőre.”

(Kettészelt 42. o.)

V: ráköt (vmit vmire)	
N(loc.): vezetékcső	3 dimenzió (hengeres felszín) vákuum

Rag: -re (vonzat)

Szubsztitúció lehetősége: **Mivel vonzatról van szó, kizárt.**

De: a „köt” igével alkotott mondatokban jól megfigyelhető a szemantikai interdependencia.

V.ö.: Lovamat a fához kötöttem.

*Lovamat *a fára* kötöttem.

*Lovamat *a fa köré* kötöttem.

*Lovamat *a fa mellé* kötöttem.

A sálat a nyakamra kötöttem.

A sálat a nyakam köré kötöttem.

*A sálat *a nyakamhoz* kötöttem.

*A sálat *a nyakam mellé* kötöttem.

1.3. Interioritást kifejező viszonyok

1.3.1. Valaminek a belsejében való elhelyezkedés:

(24.a) „Er selbst wohnte seit langem in einer Mansardenstube unter dem Dach.”

(Der get. H. S. 56)

(Er wohnte in einer Mansardenstube.)

V: wohnen

Dir

N(loc.): Mansardenstube

3 dimenzió

vákuum

Präp.: in

Szubsztitúció lehetősége: Er wohnte unter einer Mansardenstube.

In/unter jelentésváltoztató oppozíció.

Kizárt: *Er wohnte *auf einer Mansardenstube*, **an einer Mansardenstube*. (A mondat szemantikai (kompatibilitás) viszonyai miatt.) (Az **auf einer Mansardenstube*” más kontextusban sem lehetséges.)

(24.b) „Maga már úgysis régóta a manzárdszobában lakott.”
(Kettészelt 25. o.)

(A manzárdszobában lakott.)

V: lakik - Dir
N(loc.): manzárdszoba 3 dimenzió
vákuum

Rag: -ban

Szubsztitúció lehetősége: A manzárdszoba alatt, mellett lakott. A -ban/alatt/mellett jelentésváltoztató oppozíció.

Kizárt: *A manzárdszobán lakott. (A „manzárdszobán” alak más kontextusban sem fordul elő, a norma által nem tolerált.)

(25.a) „Sie wurde steif und ungeschickt in seinem Arm.”
(Der get. H. S. 99)

V: steif werden - Dir
N(loc.): Arm 3 dimenzió

Präp.: in

Szubsztitúció lehetősége: Sie wurde steif an seinem Arm.

In/an jelentésváltoztató oppozíció.

Kizárt: *Sie wurde steif und ungeschickt *auf seinem Arm*.
(A mondat szemantikai (kompatibilitás) viszonyai miatt.

Megjegyzendő: Hogy mennyire a mondat szemantikai viszonyai határozzák meg a helyhatározó jelentését, azt bizonyítja a helyhatározó eltérő jelentése: „Sie wurde steif in seinem Arm.” „Er hatte Schmerzen in seinem Arm.”

(25.b) „Ő maga azonban egyszerre ügyetlenné és merevvé vált a karjában.”
(Kettészelt 101. o.)

V: ügyetlenné válik
N(loc.): kar 3 dimenzió

Rag: -ban

Szubsztitúció lehetősége: Ő maga egyszerre ügyetlenné vált a karján.

A -ban/-n itt nem jelentésváltoztató oppozíció.

A némettel megegyezően a mondatösszefüggés határozza meg a helyhatározó valódi jelentését. V.ö.: Fájdalmat érzett a karjában.

1.3.2. Valaminek a belsejében való mozgás

(26.a) „... und kümmerten sich nicht um das Fluchen der Elektriker, die ihre dicken Kabel durch das Fenster zogen, ...”

(Der get. H. S. 89)

(Die Elektriker zogen die Kabel durch das Fenster.)

V: ziehen

Dir

N(loc.): Fenster

3 dimenzió

Präp.: durch

Szubsztitúció lehetősége: Die Elektriker zogen die Kabel zu dem Fenster, neben das Fenster.

Durch/zü jelentésváltoztató oppozíció.

Zu/neben itt nem jelentésváltoztató oppozíció.

(26.b) „... és nem törődtek sem a szitkozódó villanszerelőkkel, akik az ablakon át behúzták a vastag kábeleket, ...”

(Kettészelt 90-91. o.)

(A villanszerelők behúzták az ablakon át a kábeleket.)

V: behúz

Dir

N(loc.): ablak

3 dimenzió

Névutó: át

Szubsztitúció lehetősége: A villanszerelők behúzták az ablakon keresztül, az ablakhoz, az ablak mellé stb. a kábeleket. **Át/-hoz/mellé jelentésváltoztató oppozíció.**

Át/keresztül itt nem jelentésváltoztató oppozíció.

(27.a) „Motorisierte Boten rasten durch die Stadt, ...”
(Billard S. 52)

V: rasen
N(loc.): Stadt

Dir
a) 3 dimenzió
vákuum
b) -dimenzió (közigazgatási egység)

Präp.: durch

Szubsztitúció lehetősége: Motorisierte Boten rasten in der Stadt.

Durch/in jelentésváltoztató oppozíció.

(De: A *hely*-megjelölő funkciót tekintve nincs lényeges különbség.)

A „Stadt” főnév szemantikájának kettős jellegéből adódóan alkalmas „általános helyhatározó” kifejezésére.

(V.ö.: Er hatte in der Stadt mehr Möglichkeiten.)

(27.b) „Motoros küldöncök száguldottak a városon keresztül, ...”
(Biliárd 61. o.)

V: száguld
N(loc.): város

a) 3 dimenzió
vákuum
b) - dimenzió
(közigazgatási egység)

Névutó: keresztül

Szubsztitúció lehetősége: Motoros küldöncök száguldoztak a városban, a város körül stb.

Keresztül/körül/-ban jelentésváltoztató oppozíció.

(De *hely*megjelölésként: „száguldoztak a városban”, „száguldoztak a városon keresztül” nem lényeges különbség.)

Präp.: in

Szubsztitúció lehetősége: Ich lege ihn neben diese, hinter diese, vor diese Flüssigkeiten.

In/neben/hinter/vor stb. jelentésváltoztató oppozíció.

(29.b) „..., ha ennyi és ennyi ideig ebbe a folyadékba mártom, nem pedig egy másikba, ...”

(Kettészelt 41. o.)

(Ebbe a folyadékba mártom.)

V: bemárt (vmit vmibe) Dir

N(loc.): folyadék (tartállyal) 3 dimenzió
- vákuum

Rag: -ba

Szubsztitúció lehetősége: Mivel igevonatról van szó, kizárt.

(30.a) „Die Tante, ..., ging wortlos auf ihr Zimmer.”

(Der get. H. S. 25)

V: gchen

Dir

N(loc.): Zimmer

3 dimenzió

vákuum

Präp.: auf

Szubsztitúció lehetősége: Die Tante ging wortlos in ihr Zimmer.

Auf/in itt nem jelentésváltoztató, legfeljebb „stilisztikai” oppozíció.

(30.b) „A néni ... szó nélkül kivonult a szobából.”

(Kettészelt 24. o.)

Lehetséges a műfordító által választott megoldás, mivel azonban ez így nem „valaminek a belsejébe irányulás”, itt ezt a mondatot nem elemzem.

1.4. Exterioritást kifejező viszonyok

1.4.1. Valaminek a közelében történő elhelyezkedés

(31.a) „Und abends saßen sie alle um den großen runden Herrfurtschen Familientisch.”
(Der get. H. S. 38)

(Sie saßen um den Familientisch.)

V: sitzen - Dir
N(loc.): Tisch 3 dimenzió

Präp.: um

Szubsztitúció lehetősége: Sie saßen an dem Familientisch, bei dem Familientisch, neben dem Familientisch, vor dem Familientisch, hinter dem Familientisch stb.

Um/an/bei itt nem jelentésváltoztató oppozíció.

Um/neben/vor/hinter stb. jelentésváltoztató oppozíció.

(31.b) „Esténként mindannyian ott ültek Herfurthék nagy kerek családi asztalánál.”

(Kettészelt 37. o.)

(A családi asztalnál ültek.)

V: ül Dir
N(loc.): asztal 3 dimenzió

Rag: -nál

Szubsztitúció lehetősége: A családi asztal mellett, a családi asztal körül, a családi asztal előtt, a családi asztal mögött, a családi asztal alatt stb. ültek.

A -nál/mellett/körül itt nem jelentésváltoztató oppozíció.

A -nál/előtt/mögött/alatt stb. jelentésváltoztató oppozíció.

Sie sitzt hinter der Gardine / vor der Gardine. Ez az oppozíció kétféleképpen tölthető meg jelentéstartalommal:

- a) Az alany változtatja a térben elfoglalt helyét.
- b) A szemlélő változtatja a térben elfoglalt helyét.

Akad arra is példa, hogy ez az oppozíció irrelevánssá válik:

V.ö.: „Rita saß hinter ihrem Limonadeglas, und fragte sich, wieviel sie trinken würden ...” (Der get. H. S. 56)

Sie saß hinter ihrem Limonadeglas, vor ihrem Limonadeglas, bei ihrem Limonadeglas - ugyanazt jelenti.

Felfogható általános helyhatározóként is: Rita saß hinter ihrem Limonadeglas = Rita trank nur Limonade = Rita trank keinen Alkohol.

(33.b) „Anyám a függöny mögött ült ..”
(Kettészelt 49. o.)

V: ül

N(loc.): függöny

3 dimenzió

(hangsúlyos függőleges felület)

Névutó: mögött

Szubsztitúció lehetősége: Anyám a függőnynél, a függöny előtt, a függöny mellett ült.

Mögött/előtt/-nél jelentésváltoztató oppozíció ugyan, de lehetséges, hogy semmiféle hely- ill. helyzetváltozással nem jár.

A -nél/mellett itt nem jelentésváltoztató oppozíció.

A mögött/előtt oppozíció a némettel megegyezően a kívülálló szemlélő helyzetével is kapcsolatos.

A második példamondat a magyarban egyértelműen *általános helyhatározó*: „Rita a limonádéja mellett azon töprengett, ...” (Kettészelt 56. o.)

Szubsztitúció lehetősége: kizárt. (V.ö.: : *Rita a limonádéja előtt, mögött, a limonádéjánál azon töprengett.

(34.a) „Rita, wie immer zwischen Hänschen und Rolf Meternagel, klatschte vergnügt mit den anderen.”
(Der get. H. S. 56)

(Rita stand zwischen Hänschen und Rolf Meternagel.)

V: stehen - Dir

N(loc.)₁: Hänschen Személyek (minimum 2)

N(loc.)₂: Rolf Meternagel a) 3 dimenzió
b) - dimenzió

Pröp.: zwischen

Szubsztitúció lehetősége: Rita stand hinter H. und R.M., vor H. und R.M., neben H. und R.M., bei H. und R.M. stb.

Zwischen/hinter/vor/neben stb. jelentésváltoztató oppozíció.

Neben/bei itt **nem** jelentésváltoztató oppozíció.

(34.b) „Rita szokás szerint, Hänschen és Rolf Meternagel között állt, és boldogan verte össze a tenyerét.”
(Kettészelt 55. o.)

(Rita Hänschen és R. Meternagel között állt.)

V: áll Dir

N(loc.)₁: Hänschen Személyek (minimum 2)

N(loc.)₂: Rolf Meternagel a) 3 dimenzió
b) - dimenzió

Névutó: között

Szubsztitúció lehetősége: Rita H. és R. Meternagel mögött, mellett stb. állt.

Között/mögött/mellett jelentésváltoztató oppozíció.

1.4.2. Valaminek a közelében, körében történő mozgás

(35.a) „Am Werktor sah sie sich nocheinmal um.”
(Der get. H. S. 35)

V: sich umsehen - Dir
N(loc.): Werktor 3 dimenzió

Präp.: An

Szubsztitúció lehetősége: Bei dem Werktor, neben dem Werktor, hinter dem Werktor, vor dem Werktor stb. sah sie sich um.

An/bei itt nem jelentésváltoztató oppozíció.

An/neben/vor jelentésváltoztató oppozíció, de lehetséges, hogy a valóságban nincs mögötte semmiféle hely- illetve helyzetváltoztatás.

(35.b) „A kapuban még egyszer körül nézett.”
(Kettészelt 34. o.)

V: körül néz - Dir
N(loc.): kapu 3 dimenzió

Rag: -ban

Szubsztitúció lehetősége: A kapunál, a kapu előtt, a kapu mögött stb. körül nézett.

A -ban/-nál/előtt itt nem jelentésváltoztató oppozíció.

A -ban/mögött jelentésváltoztató oppozíció.

(36.a) „Vor ihrer Haustür zog Manfred einen schmalen silbernen Armreifen aus der Tasche ...”
(Der get. H. S. 18)

V: ziehen Dir
N(loc.): Haustür 3 dimenzió

Präp.: in

Szubsztitúció lehetősége: Da sagte er hinter ihrem Rücken, ...

In/hinter itt nem jelentésváltoztató oppozíció.

De: Er sagte das in ihrem Rücken.

Sie hatte Schmerzen in ihrem Rücken.

A helyhatározó jelentése a mondat szemantikai viszonyaitól függ.

(37.b) „..... amikor megszólalt mögötte a fiú ...”

(Kettészelt 11. o.)

V: megszólal

- Dir

N(loc.): ő (személy)

a) 3 dimenzió

b) -dimenzió

Névutó: mögött

Szubsztitúció lehetősége: megszólalt előtte, mellette, vele szemben stb. a fiú.

Mögötte/előtte/mellette/vele szemben stb. jelentésváltoztató oppozíció.

1.4.3. Valaminek a közeléből, köréből történő eltávolodás

(38.a) „Zum drittenmal sollte sie zusehen, wie die Blätter von den zwei mächtigen Linden vor ihrem Bürofenster fielen.”

(Der get. H. S. 16)

(Die Blätter fielen von den Linden.)

V: fallen

Dir

N(loc.): Linde

3 dimenzió

Präp.: von

Szubsztitúció lehetősége: Die Blätter fielen vor die Linden, hinter die Linden, zwischen die Linden stb.

Von/hinter/vor/zwischen jelentésváltoztató oppozíció.

(39.b) „...: hátán vattaszerű fehér habot usztatott, amely búzlótt és megmérgezte a halakat a vegyészeti gyártól kezdve egészen messze a városon túlig.”

(Kettészelt 31. o.)

(A hab megmérgezte a halakat a vegyészeti gyártól kezdve egészen a városon túlig.)

V: megmérgez - Dir

N(loc.)₁: vegyészeti gyár 3 dimenzió

N(loc.)₂: város „

Rag₁: -tól (kezdve)

Rag₂: túl -ig

Szubsztitúció lehetősége: A hab megmérgezte a halakat a gyártól a városig.

A -tól kezdve/-tól, és a túl -ig/-ig jelentésváltoztató oppozíció.

Megjegyzendő: A némettel megegyezően „statikus” ige („megmérgez”) mellett is állhat „honnan? - meddig?” kérdésre felelő összetett helyhatározó.

1.4.4. Valaminek a közelébe, körébe irányuló mozgás

(40.a) „Der Wind trieb noch ein Paar Papierfetzen gegen den Bretterzaun, ...”

(Der get. H. S. 56)

V: treiben Dir

N(loc.): Bretterzaun 3 dimenzió
(függőleges felszín)

Präp.: gegen

Szubsztitúció lehetősége: Der Wind trieb Papierfetzen an den, zu dem Bretterzaun stb.

Gegen/an itt nem jelentésváltoztató oppozíció.

Gegen/zu jelentésváltoztató oppozíció.

Kizárt: *Der Wind trieb Papierfetzen *nach dem Bretterzaun.*

Präp.: auf

Szubsztitúció lehetősége: kizárt. (V.ö.: *Bekannte trafen sich *an einem Empfang, in einem Empfang.*)

A - dimenzió *főnevekkel* alkotott helyhatározókban a prepozícióhasználat szinte idiomatikus. V.ö. még: *auf der Konferenz, in der Sitzung, auf der Messe, in der Wirtschaft* stb.

(43.b) „... jól nevelt ismerősök összetalálkoznak egy fogadáson.”

(Kettészelt 101. o.)

V: összetalálkozik - Dir
N(loc.): fogadás -dimenzió

Rag: -on

Szubsztitúció lehetősége: kizárt. (V.ö.: *Ismerősök találkoznak egy *fogadásban.*)

(44.a) „Er gab ihr Bücher und nahm sie auf seine Streifzüge in die Umgebung mit.”

(Der get. H. S. 15)

V: mitnehmen Dir
N(loc.): Streifzug -dimenzió

Präp.: auf

Szubsztitúció lehetősége: kizárt. (V.ö.: *Er nahm sie *an seine, in seine Streifzüge* mit.)

(44.b) „Ellátta olvasnivalóval, és magával vitte barangolásaira a környező hegyekbe.”

(Kettészelt 13. o.)

V: magával visz Dir
N(loc.): barangolás -dimenzió

Rag: -ra

Szubsztitúció lehetősége: kizárt. (V.ö.: *Magával vitte *barangolásaiba* a környező hegyekbe.)

(45.a) „... und als sie endlich an vielen Händedrücken vorbei in den Saal gekommen waren, stand da in der Mitte Hänschen, ...”
(Der get. H. S. 95-96)

(Hänschen stand in der Mitte.)

V: stehen - Dir
N(loc.): Mitte - dimenzió

Präp.: in

Szubsztitúció lehetősége: kizárt. (V.ö.: *H. stand *an der Mitte, auf der Mitte.*)

(45.b) „..., amikor aztán sok-sok kézfogás után a terembe léptek, ott látták Hänschent a középén, ...”
(Kettészelt 97. o.)

(Ott látták Hänschent a középén.)

V: lát Dir
N(loc.): közép - dimenzió

Rag: -en

Szubsztitúció lehetősége: kizárt. (V.ö.: *Ott látták Hänschent *a középben.*)

1.6. Általános helyhatározók

(46.a) „Dann fuhr Manfred mit seinen künftigen Studenten zwei Wochen nach Bulgarien ans Schwarze Meer.”
(Der get. H. S. 102)

V: fahren Dir
N(loc.)₁: Bulgarien a) 3 dimenzió
b) - dimenzió
N(loc.)₂: das Schwarze Meer a) 3 dimenzió
b) - dimenzió

Präp.1: nach

Präp.2: an

Szubsztitúció lehetősége: kizárt. Az „általános helyhatározói” használat igen gyakori. Ilyen esetekben a norma csak bizonyos prepozíciókat tolerál.

(46.b) „Manfred aztán jövendő diákjaival elutazott Bulgáriába, a Fekete tenger mellé, ...”
(Kettészelt 104. o.)

V: elutazik

Dir

N(loc.)₁: Bulgária

a) 3 dimenzió

N(loc.)₂: Fekete tenger

a) 3 dimenzió

b) - dimenzió

Rag: -ba

Névutó: mellé

Szubsztitúció lehetősége: N(loc.)₁ esetében kizárt, N(loc.)₂-nél „a Fekete tengerhez” lehetséges.

Mellé/-hez nem jelentésváltoztató.

(47.a) „Er war Dozent am Lehrerbildungsinstitut.”
(Der get. H. S. 24)

V: (Dozent) sein

- Dir

N(loc.): Lehrerbildungsinstitut a) 3 dimenzió (épület)

b) - dimenzió (oktatási szervezeti egység)

Präp.: an

Szubsztitúció lehetősége: kizárt.

Transzformáció: lehetséges. (Er war Dozent des Lehrerbildungsinstitutes.)

(47.b) „Docens volt a tanítóképzőben.”

(Kettészelt 22. o.)

V: (docens) volt - Dir

N(loc.): tanítóképző

a) 3 dimenzió (épület)

b) - dimenzió (oktatási szervezeti
egység)

Rag: -ben

Szubsztitúció lehetősége: kizárt.

Transzformáció: lehetséges. (A tanítóképző docense volt.)

(48.a) „Es war nicht Heuchelei, daß ich in die Kirche ging, ...”

(Billard S. 70)

V: gehen Dir

N(loc.): Kirche

a) 3 dimenzió (épület)

b) - dimenzió (vallásosság jelképe)

Präp.: in

Szubsztitúció lehetősége: Es war nicht Heuchelei, daß ich zur Kirche ging.

In/zu nem jelentésváltoztató oppozíció.

Transzformáció lehetősége: Es war nicht Heuchelei, ich war wirklich religiös.

(48.b) „Nem volt képmutatás, hogy a templomba jártam, ...”

(Biliárd 83. o.)

V: jár (vhova) Dir

N(loc.): templom

a) 3 dimenzió (épület)

b) - dimenzió (vallásosság jelképe)

Rag: -ba

Szubsztitúció lehetősége: kizárt. A „templomba jár” alak - szemben a „templomba megy” alakkal - lexikalizálódott „általános helyhatározó”.

1. Felszíni helyviszonyok

a) Valaminek a felszínén való elhelyezkedés

AUF, IN, AN
-N, -ON, -EN, -ÖN; (-BAN, -BEN); (-NÁL, -NÉL)
(MELLETT)

b) Valaminek a felszínén való mozgás:

AUF, AN, ÜBER
-N, -ON, -EN, -ÖN
KERESZTÜL, (ÁT)

c) Valaminek a felületéről való eltávolodás:

VON, AUS
-RÓL, -RŐL, -BÓL, -BŐL

d) Valaminek a felszínére irányulás:

AUF, AN, IN, UM, (ÜBER)
-RA, -RE; (-HOZ, -HEZ, -HÖZ); (-BA, -BE)

2. Interioritást kifejező viszonyok

a) Valaminek a belsejében való elhelyezkedés

IN, (INNERHALB)
-BAN, -BEN;
(BELÜL)

b) Valaminek a belsejében való mozgás:

DURCH, (IN), (INNERHALB)
(-BAN, -BEN)
KERESZTÜL, (ÁT)

c) Valaminek a belsejéből való eltávolodás:

AUS, (VON)
-BÓL, -BŐL; (-RÓL, -RŐL)

d) Valaminek a belsejébe való irányulás:

IN, AUF
-BA, -BE

3. Exterioritást kifejező viszonyok

a) Valaminek a közelében történő elhelyezkedés:

AN, UM, HINTER, ZWISCHEN, (BEI), (ÜBER), (UNTERHALB),
(UNTER), (NEBEN), (AUßERHALB), (VOR), (GEGENÜBER),
(OBERHALB)
-NÁL, -NÉL; -BAN, -BEN
MÖGÖTT, MELLETT, KÖZÖTT, (ELŐTT), (FÖLÖTT), (ALATT),
(SZEMBEN), (MENTÉN), (ALJÁN)

b) Valaminek a körében történő mozgás:

AN, VOR, IN, (NEBEN), (BEI), (HINTER), (ZWISCHEN), (ÜBER),
(UNTER), (OBERHALB), (UNTERHALB), (AN VORBEI), (AN
VORÜBER), (AN ENTLANG)
-BAN, -BEN, (-NÁL, -NÉL)
ELŐTT, MÖGÖTT, (MELLETT), (MENTÉN), (VÉGIG), (FÖLÖTT),
(ALATT)
(ALJÁN), (KÖZÖTT)

c) Valaminek a közeléből, köréből történő eltávolodás:

VON, (AUS), (VON AUS)
VON -BIS HINTER; (VON -BIS ZU); (VON -BIS AN); (VON -BIS
VOR)
-RÓL, -RÖL; (-BÓL, -BÖL); (-TÓL, -TÖL)
-TÓL KEZDVE -IG; (-TÓL -IG)

d) Valaminek a közelébe, körébe irányuló mozgás:

GEGEN, ÜBER, IN, (AN), (NEBEN), (ZWISCHEN), (UNTER), (ZU),
(HINTER)
(VOR), (NACH)
(-RA, -RE); (-HOZ, -HEZ, -HÖZ)
FELÉ, MÖGÉ, (KÖZÉ), (FÖLÉ), (ALÁ), (MELLÉ), (ELÉ)

1.8. Alkalmi megfelelések a helyhatározókban a prepozíciók és magyar ragok és névutók között (Cédulaanyagom alapján)

AUF	-n, -on, -en, -ön; -ban, -ben; -ra, -re; -ba, -be
IN-n, -on, -en, -ön; -ban, -ben; -ba, -be; -ra, -re mögött, mögé	
AN -hoz, -hez, -höz; mellett, mellé; előtt, elé	-n, -on, -en, -ön; -nál, -nél; -ban, -ben; -ra, -re;
ÜBER át, keresztül;	-n, -on, -en, -ön; -ra, -re fölött, fölé
VON	-ról, -ről; -ból, -ből; -tól, -től
AUS	-ról, -ről; -ból, -ből

UM körül, köré	-n, -on, -en, -ön; -ra, -re; -nál, -nél
GEGEN felé	-hoz, -hez, -höz;
DURCH	át, keresztül
HINTER ZWISCHEN	mögött, mögké; mellett között, közé
NEBEN mellett, mellé	-hoz, -hez, -höz; -nál, -nél;
BEI mellett, alatt	-nál, -nél;
UNTER	alatt, alá; között, közé
VOR előtt, elé	-nál, -nél; -hoz, -hez, -höz;
ZU mellé	-hoz, -hez, -höz; -ra, -re
NACH felé	-hoz, -hez, -höz
GEGENÜBER	szemben
OBERHALB	fölött
UNTERHALB	alatt (alján)
INNERHALB	belül
AUßERHALB	kívül
ENTLANG	mentén
BIS ZU	-ig

BIS VOR	-ig
BIS HINTER	-ig
AN VORBEI	mellett, mentén
AN VORÜBER	előtt
UM HERUM	mellett

1.9. Az összehasonlítás alapján levonható következtetések

Tanulmányomban két nyelv, a német és a magyar egy részrendszerének - a lokalitást kifejező nyelvi eszközök rendszerének - egy erősen behatárolt részterületét hasonlítom össze. Az összevetésből két fő kérdésre vonatkozóan kívánok következtetéseket levonni:

- A két nyelv - e részterületen való - funkcionálásának kérdésében;
- a két nyelv nyelvi eszközei egymásnak való megfelelése kérdésében.

Az első szempontot tekintve megállapítható, hogy lényeges különbségek vannak a morfológia területén, ugyanakkor a hasonlóság, a megegyező vonások dominálnak szintaktikai és szemantikai téren.

- Morfológiailag a prepozíciók és a ragok ill. névutók nagymértékben eltérnek egymástól. A prepozíciók általában a nomen előtt állnak és grammatikai morféma kapcsolja őket az esetvonzatnak megfelelően a nominális taghoz. A magyar ragok toldalékok, a hangzóilleszkedés szabályai szerint kapcsolódnak a nomenhez, míg a névutók a nomen mögött állva, általában ragtalan, de esetenként ragos főnévvel alkotnak névutós szerkezetet.
- Mind a németben, mind pedig a magyarban a mondat valamennyi alkotórészének szemantikája együttesen befolyásolja a helyhatározó struktúra megválasztását.
- Elsősorban az ige jelentése szelektál, azaz tesz lehetővé ill. zár ki bizonyos nomeneket alanyként, illetve a helyhatározó struktúra nominális tagjaként.

4. De szelektál az ige jelentése mind a németben, mind pedig a magyarban a lehetséges nomenekkel alkotott helyhatározók milyensége szempontjából is. „Statikus” igékkel „wo?” ill. „hol?” kérdésre felelő helyhatározó kompatibilis, dinamikus” igékkel a „wo?” ill. „hol?” kérdésre felelő mellett a „woher? wohin?” ill. „honnan? hová?” kérdésre felelő helyhatározó is összeegyeztethető.
5. Mindkét nyelvben a mondat szemantikai viszonyai közvetlenül is befolyásolhatják a helyhatározó jelentését. Teljesen azonos prepozíciós struktúra ill. ragos (névutós) főnév különböző mondatokban eltérő jelentéstartalmat nyerhet.
6. Mind a németben, mind pedig a magyarban a helyhatározó struktúra nominális tagjának szemantikája döntően befolyásolja a prepozíció ill. a rag vagy névutó megválasztását és adott struktúrában betöltött funkcióját.
7. Amennyiben a nomen a valóságban 3 dimenzióban létező (függőleges és vízszintes felületekkel határolt) tárgyat vagy dolgot jelöl, úgy a nomennel kompatibilis prepozíciók illetve ragok és névutók egymáshoz viszonyítva relatív jelentéstartalommal rendelkeznek. A mondatbeli szemantikai kompatibilitás keretei között, a helymegjelölő funkciónak megfelelően, megváltoztathatják a helyhatározó jelentését. E helyhatározóknál tehát a prepozíció megválasztás illetve a raghasználat a kifejezni kívánt helymegjelölő funkcióval korrelációban, bizonyos szabályszerűséget mutat.
8. Azoknál a helyhatározóknál, ahol a nomen által jelölt tárgy vagy dolog térbeli dimenziói nem egyértelműek, a nomennel kompatibilis prepozíciók ill. a ragok és névutók egymáshoz viszonyított jelentésmegváltoztató szerepe csökken. A prepozíció megválasztás ill. a raghasználat kevésbé „szabályszerű”, a norma gyakran „önkéntesen” kizár bizonyos alakokat.
9. A helyhatározók azon csoportjánál, ahol a nomen által jelölt dolog nem rendelkezik térbeli kiterjedéssel, (a térbeli dimenziókra vonatkozó kérdések vele kapcsolatban értelmetlenek) a prepozíciók illetve a ragok és névutók jelentésmegváltoztató szerepe lényegében megszűnik. A prepozíció ill. a raghasználat ezeknél a helyhatározóknál szinte idiomatikus, nem motivált.
10. A helyhatározók egy részénél a nominális tag - mind a németben, mind a magyarban - speciálisan poliszém. Ugyanazon a jelentésváriánszon belül ugyanis jelölhet 3 dimenzióban létező tárgyat, és dimenziókkal nem

rendelkező dolgot. A mondat szemantikai viszonyaitól függően ilyen nomenekkel lehetséges valódi helymegjelölés, de létrejöhet egy új - a lokalitástól eltávolodó - mondatjelentés is. (Általános helyhatározók) A prepozíció illetve a raghasználat itt is idiomatikus, nem motivált.

A nyelvi eszközök egymásnak való megfelelését tekintve a következők állapíthatók meg:

1. Nincs 1:1 megfelelés a magyar és német „statikus” és „dinamikus” igék között. (A nagyszámú megegyezés ellenére sok példa van arra, hogy „statikus” német ige nek „dinamikus” megfeleléje van és fordítva.)
2. Nem szimmetrikus a viszony - nincs 1:1 megfelelés - az adott helymegjelölő funkció kifejezésében résztvevő prepozíciók illetve magyar megfelelőik között.
3. Nem szimmetrikus a viszony egyenként sem a legtöbb német prepozíció és magyar megfelelői között.
4. Megközelítően szimmetrikus a viszony a helyhatározókban előforduló néhány önálló jelentéssel bíró (genitivusszal álló) prepozíció és magyar megfelelői között.
5. A legtöbb német prepozíció magyar megfelelői között fellelhetünk mind irányuló mozgást mind nyugalmi állapotot jelző nyelvi eszközöket. A német prepozíciók önmagukban nem utalnak erre a körülményre. Ez a körülmény méginkább erősíti a két nyelv elemei közötti aszimmetriát.
6. Sem a németben, sem a magyarban nem lehetséges a térbeli elhelyezkedés és mozgás különböző módozataihoz kizárólagosan hozzárendelni bizonyos prepozíciót vagy prepozíciókat ill. ragot, ragokat vagy névutókat. A prepozíciók ill. a ragok és névutók - kevés kivételtől eltekintve - polifunkcionálisak, a polifunkcionalitás mértéke azonban a nyelven belül és a két nyelv viszonylatában is eltérő.

Az összehasonlításnál használt szimbólumok

V	ige
loc.	helyhatározó
N(loc.)	a helyhatározó nominális tagja
- Dir	hiányzik a valahová irányulás szemantikai jegye
Dir	rendelkezik a valahová irányulás szemantikai jegyével
3 dimenzió	a jelentés olyan tárgyat jelöl, amely a valóságban 3 kiterjedésben létezik
2 dimenzió	a jelentés olyan tárgyat jelöl, amely a valóságban 2 kiterjedésben létezik
1 dimenzió	a jelentés olyan tárgyat jelöl, amely a valóságban 1 kiterjedésben létezik
- dimenzió	a jelentésben nincs dimenzió, a jelentés kapcsán nincsenek a kiterjedésre vonatkozó asszociációink
3? 2? dimenzió	bizonytalanság a dimenziók megállapításánál
- vákuum	a jelentés által jelölt tárgy tömör
vákuum	a jelentés által jelölt tárgy belül üres (üreges)

Az idézett példamondatok forrásainak jegyzéke

(és a tanulmányomban használt rövidítésük):

Heinrich Böll: Billard um halb zehn
Droemersche Verlagsanstalt
Th. Knaur Nachf.
München/Zürich 1963, 237 p.
(Rövidítés: Billard)

Christa Wolf: Der geteilte Himmel
Verlag Philipp Reclam jun.
Leipzig 1964, 235 p.
(Rövidítés: Der get. H.)

Heinrich Böll: Biliárd fél tízkor
Fordította: Európa Könyvkiadó
Doromby Károly Budapest 1964, 243 p.
(Rövidítés: Biliárd)

Christa Wolf: Kettészelt ég
Fordította: Európa Könyvkiadó
Kovács Vera Budapest 1964, 241 p.
(Rövidítés: Kettészelt)